

Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and
Fantasy Research
journal.finfar.org

Katoava utopia,
postmoderni utopia Hannu Rajaniemen teoksessa *The Quantum Thief*.

Aleksi Nikula

Abstrakti: Artikkelitutkii Hannu Rajaniemen teoksessa The Quantum Thief (2010, suom. Kvanttivaras) kuvattua yhteiskuntaa pääasiassa Fredric Jamesonin ja Darko Suvinin poliittisten utopiateorioiden kautta. Artikkelin primäärikohde on alkuperäiskielinen teos The Quantum Thief, mutta tutkimusta taustoitetaan myös sarjan jatko-osien The Fractal Prince (2012, suom. Fraktaaliruhtinas) sekä The Causal Angel (2014, suom. Kausaalienkeli) avulla. Tutkimuskieleni on suomi, mutta käytän kohdeaineistonani englanninkielisiä alkuperäisteoksia. Artikkelin teoreettinen viitekehys muodostuu ensisijaisesti Edward Jamesin, Fredric Jamesonin ja Darko Suvinin teoksista.

Artikkelissa tutkitaan, mitä utopiagenren konventioita Rajaniemi käyttää teoksessaan ja millaisia ilmiöitä Rajaniemen utopiassa esiintyy. Vertaan myös teoksen eroja ja yhtäläisyyksiä 1900-luvun loppupuolen utopiagenreen yleensä. Eryityisesti The Quantum Thiefissä esiintyvää yhteiskuntaa tarkastellaan kapitalistisena utopiana, jonka valuuttamuoto arvottaa yhteiskunnan kansalaisia. Teoksen antiutopistisuutta käsitellään myös teoksessa esiintyvän vankilametaforan kautta.

The Quantum Thief sopii Jamesonin kapitalistisen utopian muottiin, ja Rajaniemi esittää teoksessa ratkaisuja Jamesonin esittämiin utopian käsitettä koskeviin ongelmiin: The Quantum Thiefissä kuvattu yhteiskunta sitoo vaurauden suoraan elinaikaan, jolloin asukkaiden pitkäikäisyyttä katkoo kestoltaan määrittelemättömät jaksot hiljaisiksi kutsuttuina koneorjina. Teoksessaan Rajaniemi esittää yhteiskuntansa antiutopiana ja rinnastaa yksityisyysparatiisiin rakenteeltaan filosofi Michel Foucaultin hahmottelemaan panoptikon-vankilaan. Artikkelissa haastan teoksen näkökulman ja väitän, että kun panoptikonin muistuttava valtarakenne poistetaan (kuten teoksessa käy), yhteiskunta palaa utooppiseksi.

Avainsanat: The Quantum Thief, utopia, Katoava utopia, Postmoderni utopia Hannu Rajaniemen teoksessa The Quantum Thief

Biografia ja yhteystiedot: Aleksi Nikula on 23-vuotias kirjallisuuden opiskelija ja humanististen tieteiden kandidaatti Oulun yliopistossa. Hän kirjoitti kandidaatin tutkielmansa utopiasta Rajaniemen teoksessa the Quantum Thief ja tällä hetkellä hän kirjoittaa pro gradu -työtä, jonka aihe on pelillisuus Hannu Rajaniemen Jean le Flambeur -trilogiassa.

Hannu Rajaniemen esikoisteoksen *The Quantum Thiefin* (2010, suom. Kvanttivaras, jatkossa *Quantum Thief*) tapahtumat sijoittuvat marsilaiseen Oublietten kaupunkiin. Oubliette on yksityisyysparatiisi, jonka asukkaat hallitsevat täysin omaa yksityisyyttään ja jonka valuutta on kirjaimellisesti aikaa. Teoksessa Oubliette on eristäytynyt sekä poliittisesti, ideologisesti että

fyysisesti aurinkokunnan muista yhteisöistä omalaatuisen yhteiskuntamuotonsa vuoksi, joka on vieras niin lukijalle kuin teoksen pääkaksikolle mestarivaras Jean le Flambeurille ja soturi Mielille.

Artikkelissa tutkin Oublietten yhteiskunnan utopistisuutta. Pohjaan tutkimukseni ensisijaisesti utopioita, kuvitteellisia ihannevaltioita, laajasti käsitteiden tutkijoiden Fredric Jamesonin sekä Darko Suvinin teorioihin. Tutkin, miten *Quantum Thiefin* utopistisuus näyttäytyy Jamesonin utopiateorian valossa: seuraako teos pirstaleisuudestaan huolimatta utopian konventioita ja miten se kääntyy antiutopiaksi?

Käsittelen *Quantum Thiefin* utopistisuutta kahdesta eri näkökulmasta: Ensimmäisenä kuvaan, miten teoksessa aika ja kuolema luovat kapitalistisen utopian, joka osin haastaa klassiset utopiakäsitykset. Toiseksi erittelen teoksen yhteiskunnan yhteneväisyyttä vankilaan ja sitä, miten vankilametafora muodostaa valtasuhteita ja luokkajakoa yhteiskunnan sisällä. Esitän, että teoksen kapitalistinen utopia pirstaloi utopiagenren konventioita ja tunnustautuu näin osaksi postmodernistista utopiakirjallisuutta.

Tutkimukseni teoreettinen tausta perustuu pääosin Jamesonin ja Suvinin utopiateorioille. Jameson näkee utopian tieteiskirjallisuuden sosiopoliittisena alagenrenä, kuten Suvin on utopian määrittänyt. Suvin perustelee väitettään ”kognitiivisen vieraannuttamisen” (cognitive estrangement) käsitteellä, joka hänen mielestään määrittää kaikkea tieteiskirjallisuutta. Käsite viittaa Suvinin luomaan jaotteluun luonnollisten ja vieraantuneiden kirjallisten genrejen välillä. Luonnolliset genret pyrkivät uskollisesti mallintamaan ihmiselle ja hänen aisteilleen ymmärrettävää ja tavanomaista, mutta Suvinin mukaan utopia, ja muut vieraantuneet lajit, tarvitsevat tarinan viitekehyyksi radikaalisti erilaisen ympäristön etäännyttämään liian normaalia todellisuutta ja korostamaan ihmisluonnetta vieraassa ympäristössä (Suvin 34–36, 43; Jameson *Archaeologies* xiv).

Viitatessani antiutopiaan käytän Suvinin määritelmää antiutopiasta dystopian alalajina ja utopian rakenteellisena käännoksenä. Hänen mukaansa antiutopiat muistuttavat arvoiltaan pintapuolisesti utopioita, mutta ennen pitkää paljastavat yhteiskunnan perusteet puutteellisiksi ja dystooppisiksi. (Suvin 385.) Suvinin antiutopia eroaa hienoisesti esimerkiksi sosiologi Krishan Kumarin (1942–) määrittelystä, jossa antiutopia on utopian vastateesi, pilkkaava kaiku, joka on samaan aikaan utopian vastakohta ja siitä riippuvainen, kun taas Suvin käyttää utopian vastakohdasta termiä dystopia. Esimerkiksi George Orwellin (1903–1950) teos *1984* on Kumarin määritelmän mukaan antiutopia, mutta Suvinin mukaan dystopia (Kumar 99–103; Suvin 384). Käytän artikkelissa Suvinin määritelmää, koska näen, että se kuvaa osuvammin *Quantum Thiefiä* ja Oublietten yhteiskuntaa.

Käyttämäni termi ”postmoderni utopia” viittaa Fredric Jamesonin määritelmään postmodernismista neljäntenä koneellisena vallankumouksena, jota ilmentää tietokone, laite, joka asettaa esteettiselle representaatiokyvylle hyvin erilaisia vaatimuksia kuin vanhemmat höyry- tai ydinvoimalla toimivat voimakoneet: olemme vähemmän tekemisissä liike-energian kuin jäljentämistekniikoiden, kuten elokuvien, television ja filmin, kanssa. Tämän Jameson näkee kuviona syvemmästä nykyisen monikansallisen kapitalismin maailmanjärjestyksestä (Jameson, *Postmodernismi* 226–228). *Quantum Thiefin* tapauksessa voisi olla perusteltua puhua jo viidennestä vallankumouksesta, koska teoksessa esiteltyjen teknologioiden sekä yhteiskuntamuotojen perustana ovat kvanttimekaaniset ilmiöt, jotka ovat teoksessa mullistaneet nykyisen tietokoneen määrittämän maailmanjärjestyksen.

Marsin eristäytynyt utopia

Artikkelissa "Utopias and anti-utopias" historiantutkija Edward James luonnehtii klassiselle utopialle ominaisia piirteitä: klassista utopiaa määrittelee pysähtyneisyys. Täydellistä, ideaalia yhteiskuntaa on turha muuttaa. Utopiat esitetään syrjäisinä, jopa eristyneinä paikkoina, jotka ovat

täten kaukana muiden aatemuotojen haittavaikutuksista (James 219–220). Jamesin piirteet luonnehtivat myös Mars-planeetan pinnalla liikkuvaa Oubliettea, jota muu aurinkokunta pitää syrjäisenä takapajulana.

Fredric Jameson esittää, että utopiat usein sijoittuvat staattisiin enklaaveihin, eli ovat fyysisesti eristäytyneitä, koska eristyneessä paikassa perinteisten yhteiskuntakäsitysten ei tarvitse vallita. Enklaavin tekijä voi muuttaa yhteiskunnan eri osa-alueita ja verrata tuloksia valta-yhteiskuntaan. Yleinen esimerkki on rahan poistaminen ja korvaaminen muulla, vastaavalla järjestelmällä. (Jameson, *Archaeologies* 15–17.) Oublietten tapauksessa eristäynyt enklaavi on luotu rajoittamalla kaupungin teknologiatasoa.

Oubliette muistuttaa muodoltaan Jamesonin hahmottelemia aiheita kapitalistisesta utopiasta. Jameson käyttää Ivan Efremovin utopistista teosta *Andromeda* (1958) esimerkkinä avaruuteen levinneestä neuvostohenkisestä utopiasta, jossa avaruusmatkajat hylkäävät kapitalismin ja korvaavat sen tieteellä. *Quantum Thieffissä* samanlaisen valinnan on tehnyt aurinkokunnan sisäosia hallitseva Sobornost-liitto, jota Rajaniemi kuvaa tarkemmin trilogiansa toisessa ja kolmannessa osassa. Sobornostea hallitsee joukko Perustajia (engl. Founders), tieteilijöitä, joiden tavoite on päihittää kuolema teknologian avulla. Asioiden ja tekojen arvon he määrittelevät utilitaarisesti sen perusteella, miten ne edistävät heidän suurta yhteistä tehtäväänsä (the Great Common Task). Sobornostien kollektiivisuus ilmenee erityisen hyvin seuraavassa sitaatissa, jossa vasilev-kopiomieli mieluummin tuhoaisi aluksensa miehistöineen kuin tuhlaisi työaikaa siellä piilottelevan varmaan metsästämiseen: ”’We are wasting time here,’ the vasilev says. ’If there is an anomaly here ... then sister pellegrini should self-destruct and so our deaths will serve the Task.’” (*The Fractal Prince* 34)

Aurinkokunnan toinen valtablokki, videopelien klaaneista kehittyneet Zoku-yhteisöt käyttävät vaihtelevasti valuuttaan rinnastettavia pistejärjestelmiä, mutta yksittäisten pelien ja ryhmittymien ulkopuolella niillä ei ole arvoa edes heille itselleen. Sen sijaan valuutta ja arvokkaaksi mielletyt teot määritellään ryhmäkohtaisesti ryhmän tarpeen mukaan:

... a silver circle appears on the notchcube ground around them: Mieli sees a flash of the rules through her connection to the Huizinga-zoku: No violence. Baseline bodies only. Verbal conflict resolution. Qupting allowed for data exchange only. Points for successful team bonding. (The Causal Angel 112)

Kiinnostavasti Oublietten asetelma on täysin vastakohtainen: Oubliette antaa teoksen muihin yhteisöihin verrattuna hyvin suuren painoarvon valuutalle ja omistamiselle, ja kääntää sarjassa vallitsevan yleisen oletuksen nurin olemalla individualismin määrittämä kapitalistinen utopia muuten kollektiivisuuden ja sosialismin hallitsemassa aurinkokunnassa. Vertaaminen Sobornost- ja Zoku-yhteisöihin on tärkeä tehdä, sillä tarkasteltuna ne muistuttavat Jamesin (220–222) ja Jamesonin (*Archaeologies* 3) kuvaamaa klassista utopiaa, jota määrittää rahan ja yksityisomistuksen poistaminen sekä poliittisuus. On kiinnostavaa, vaikka muuten Oubliette muistuttaa Jamesonin kuvailemaa enklaavia, rahan kohdalla tilanne on käänteinen: muu maailma on hylännyt tai korvannut valuutan, mutta Oublietessa se on sidottu suoraan kansalaisen elämään. Tällainen utopian piirteiden pirstaloiminen on ominaista juuri postmodernille utopialle (Jameson, *Archaeologies* xi–xiii).

Oubliettea erottaa muusta aurinkokunnasta myös staattinen teknologiataso. Verrattaessa teoksen yleiseen vallitsevaan teknologiseen tasoon Mars on vanhanaikainen enklaavi: muualla täysin yleinen ja hyväksytty ihmismielten kopiointi on Oublietessa vakava rikos. Kaupungin kansalaiset eivät juuri muokkaa ruumistaan tai mieltään, muistuttaen kyvyiltään ja käytökseltään hyvin paljon nykyihmisiä. Jokaisella asukkaalla on ruumis toisin kuin aurinkokunnan valtaryhmittymillä, jotka kopioivat mieltään tarvittaessa eivätkä käytä ruumiita kuin pakon edessä. Vaikka yhteiskunta on futuristinen, kontekstissaan marsilaisia pidetään vanhanaikaisina ja teknologisesti takapajuisina, ja he pitävät sobornostien keskuudessa tavanomaista ihmismielen

kopiointia hirviömäisenä ja kopiomieliä, gogoleita, kuolleina orjina: "Isidore can't suppress a note of distaste in his voice at the word *gogol*: a dead soul, the uploaded mind of a human being, enslaved to carry out tasks, anathema to anyone from the Oubliette" (*QT* 34).

Enklaavi ylläpitää staattista teknologiatasoa tietoisesti. Muualla vallitsevassa ruumiittomassa tiedeyhteiskunnassa Oublietten kapitalistinen järjestelmä ei toimisi. Tietokoneeseen ladattu mieli on näennäisesti markkinoiden tavoittelemattomissa: sillä ei ole tarpeita, joita tyydyttää eikä se tarvitse esineitä, koska mieli voi luoda kaiken virtuaalisesti. Ulkopuolelta tullut teknologia sekoittaisi heti Oublietten aikamarkkinat, jotka luottavat siihen, etteivät kansalaiset ole kyvyiltään yli-inhimillisiä ja että jokaisen on kulutettava säännöllisesti Aikaa selvitäkseen. Jameson näkee kyberavaruuden uutena enklaavina (*Archaeologies* 21), mutta *Quantum Thieffissä* tilanne on päinvastainen: Kyberavaruus on yhteiskunnallinen normi, josta Oubliette eristyy palaamalla kapitalistiseen kulutusyhteiskuntaan.

Aika ja työ kapitalistisessa utopiassa

Näen *Quantum Thieffissä* esiintyvän utopian representaationa Fredric Jamesonin luonnehtimasta tietoajan kapitalistisesta utopiasta. Samalla teoksesta voi löytää omalaatuisia ratkaisuja Jamesonin esittämille haasteille kapitalistista utopiaa vastaan, kuten kilpailun ja työnteon kadosta klassisessa utopiassa. Oubliette on yksityisparatiisi, jossa jokainen hallitsee omaa yksityisyyttään ja jossa kapitalismi on viety loogiseen päätepisteeseensä: yhteiskunnan virallinen valuutta on aika ja yksilö omistaa itsestään kaiken, myös häneen liittyvät muistot.

The Oubliette is a society of perfect privacy, except in the agoras: here, you have to show yourself to the public. ... What happens there is remembered by everybody, accessible to everyone. Places of public discussion and democracy, where you can try to influence the Voice, the Oubliette's e-democracy system. (*QT* 61)

Sitaatti kuvaa Oublietten hallintomuotoa, joka muistuttaa äärimmilleen vietyä liberalismia: hallitusta ei tavanomaisessa mielessä ole, vaan päätökset tekee yhteiskunnan tietoverkkoon integroitu demokratia, jota ohjaa elin nimeltä Ääni (*the Voice*). Ääni on ohjelma, joka kerää oubliettelaisten mielipiteet heidän alitajunnastaan ja muodostaa niiden pohjalta konkreettisia päätöksiä. Yhteiskunnan hallintomuoto on eräänlainen demokraattinen anarkia, jossa hallitus ei ole kansalaisista erillinen taho. Tavallaan jokainen kansalainen on osa päätöksentekoa, ja Äänen päätökset kuvastavat kansan yhteistä mielipidettä.

Kapitalismi määrittää Oublietten utopistisuutta: kansalaisten gevulot, heidän yksityisyydenhallintansa, on äärimmilleen vietyä yksityisomistamista. Tämän lisäksi raha ei ole Oublietessa vain kaupankäynnin väline vaan hallitsee myös heidän elämäänsä, koska varojen loppu tarkoittaa kuolemaa.

Jamesonin (*Archaeologies* 186) mukaan utopioissa usein esiintyvä "infantilismi", kansalaisten haluttomuus tai kykenemättömyys tehdä töitä, tai jopa todellisen työnteon tarpeettomuus, näyttää kapitalistisesta näkökulmasta regressiiviseltä. Oublietten kansalaiset eivät tee työtä siinä mielessä kuin me sen ymmärrämme, vaan keskittyvät Jamesonin esimerkkien kaltaisesti taideammatteihin. Yhteiskunnan kaikki ruumiillinen työ on ulkoistettu yhteiskuntapalvelua tekevälle orjaluokalle, hiljaisille (*the Quiet*), jotka eroavat sobornostien käyttämisestä gogoleista siinä, etteivät ne ole digitalisoituja kopiomieliä vaan koneruumiisiin siirrettyjä yksilöitä. Elävät oubliettelaiset työskentelevät lähinnä ilmaistakseen itseään. Ainoat hyötyammatit, joihin teoksessa törmätään, ovat kuolleita keräävät herättäjät (*the Resurrection men*), oman käden oikeudella toimivat lainvalvojat tzaddikit sekä taksikuskit.

Mikä merkitys työnteolla sitten on? Miksi ihmiset tekevät töitä? Uskon, että työnteon tarkoitus on juuri luoda merkityksiä. Utopiat ovat luonnostaan konfliktittomia (James 222), mutta

Oubliette tarjoaa puitteet luoda kapitalistista kilpailua, joka Jamesonin mukaan on kadonnut utopiasta. Työnteolla on myös käytännöllisempi merkitys: se ehkäisee Jamesonin käsittelemää utopistista tylsistymistä, joka uhkaa yhteisöä, jossa työnteke ei ole tarpeellista (Jameson, *Archaeologies* 190). Väliaikaisuudesta huolimatta kuoleman uhka parantaa työmotivaatiota. Samalla se myös rytmittää kansalaisten elämää.

Kuolema luokkajaan välineenä

Elämän ja kuoleman kahtiajako määrittää Oublietten elintapaa. Teknologisesti kuolema on kukistettu: kenenkään ei tarvitse kuolla, ja myös väkivallan tai onnettomuuksien uhrin voidaan tuoda takaisin teknologian avulla. Siitä huolimatta kuolema on yhä olennainen osa Oublietten yhteiskuntaa. Se on ritualisoitu ja siitä on tehty olennainen osa järjestelmän toimintaa. Kuolema ja elämä ovat Oublietten talouden perusta, ja kuolleet muodostavat kaupungin työväenluokan. ”The one constant, of course, are the Watches ... measuring Time, Noble Time, time as a human being – time that you have to earn back through back-breaking labour as a Quiet” (QT 60). Ihmisyys rinnastetaan tekstissä suoraan aatelisten asemaan, joka on ansaittava kuoleman jälkeen ruumiillisella työllä hiljaiseksi kutsutussa keinoruumiissa.

Tästä herää kysymys, joka kyseenalaistaa mutta myös määrittää Oublietten utopistisuutta: miksi kuolemanjälkeinen yhteiskunta on rakentanut taloutensa kuoleman ympärille? Keskustelua aiheesta käydään myös teoksen sisällä, jossa etenkin vallankumouksen jälkeen syntynyt sukupolvi ei ymmärrä järjestelmää. Oublietten käytäntö on ainutlaatuinen koko aurinkokunnassa: muille kulttuureille ihmismielen digitoiminen ja kopioiminen on niin arkista, että vain harva ihminen kuolee lopullisesti ja tietyissä tapauksissa henkilöinä kohdellaan kokonaisia kopiojoukkoja. Oublietessa taas mielen kopioiminen on laitonta ja kammoksuttua, ja kuolemaa pidetään yksilön velvollisuutena. Kuolemasta on tehty olennainen osa Oublietten arvomaailmaa ja sitä pidetään hintana kaupungin hyvistä asioista: ”An early or extended Quiet ... that is the price we pay for the other good things here, I’m afraid” (QT 102). Sen poistaminen horjuttaisi samalla yhteiskunnan taustalla vaikuttavia arvoja.

Oublietten kansalaisten vapaus perustuu kuolemaan: kun oubliettelaisten aika loppuu, hän kuolee ja hänen tietoisuutensa siirretään hiljaiseksi nimitettyyn keinoruumiiseen, jolloin henkilö siirtyy aatelistuokasta työläiseksi. Kaikki Oublietten ruumiillinen työ perustuu hiljaistyövoimalle, jopa kaupungin perustukset koostuvat valtavista atlas-hiljaisista, jotka liikuttavat kaupunkia pitkin Marsin pintaa. Teoksessa ei mainita, kauanko kuolema kestää, mutta ajan voi henkilöahmojen käytöksen perusteella päätellä olevan hyvin pitkä – vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja.

Fredric Jameson esittää, että kuolemaan liittyvät pitkäikäisyyden diskurssit voi rinnastaa muihin diskursseihin. Hänen mukaansa kuolema on narratiivisesta näkökulmasta merkityksetön, koska ilmiönä se on meille tuntematon. Siksi kuoleman pelko on yleensä allegoria jonkun muun pelolle. Jamesonin mukaan samalla logiikalla kuolemaan liittyvät pitkäikäisyyden diskurssit voi rinnastaa muihin diskursseihin. Hän vertaa muun muassa pitkäikäisyyden ja sitä määrittävän kuoleman yhteiskunnan sisäiseen luokkajakoon (Jameson, *Archaeologies* 330–332). *Quantum Thieffissä* Jamesonin rinnastus toteutuu kirjaimellisena luokkajakona elävien ja kuolleiden välillä, mitä pidän esimerkkinä Jamesonin koneellisen vallankumouksen mahdollistamasta postmodernin utopiagenren rajojen rikkomisesta.

”... I believe in the Oubliette. I have had a rich eight years in this body; I’m ready to do my part as a Quiet.” (QT 152.) Oubliettelaisten näkevät kuoleman eräänlaisena kansalaisvelvoitteena. Yhteiskunta eroaa Jamesonin esimerkeistä siinä, että yhteiskuntaluokkien jako pitkäikäisten eliittiin ja lyhytikäiseen rahvaaseen ei ole näkyvä. Koska Oublietessa elinikä perustuu kapitalistiseen valuuttaan, kuolema odottaa jokaista. Teoriassa siis kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus menestyä ja elää pitkään tai kuolla nuorena. Kuten missä tahansa kapitalistisessa järjestelmässä, luokittuminen

rikkaisiin ja köyhiin on mahdollista. Oubliettessa ei kuitenkaan ole teollista- tai palvelualaa, vaan suurin osa töistä liittyy pienellä mittakaavalla tuotettuun taiteeseen ja käsitöihin. Ilman suuryrityksiä tai teollisuutta pääoma ei keskity pienelle omistajaluokalle.

Oublietten luokkajako ei sinänsä perustu sosiaaliseen asemaan, mutta elävien kansalaisten ja kuolleiden hiljaisten välillä on selvä kuilu: "His father is ten metres tall, with an elongated insect body. ... He labours side by side with a hundred others; some of them climb on top of each other, making the wall taller and taller." (*QT* 126.) Hiljaisilla ei ole puhekykyä, kasvoja eivätkä he muistuta muodoltaan ihmistä. Heiltä on riistetty yksilöllisyys ja ilmaisukyky. Tämä on valtava rajoite yhteiskunnassa, joka muuten korostaa itseilmaisuutta ja luovuuden tärkeyttä. Muu yhteiskunta ei edes kohtele hiljaisia ihmisiä, vaan koneruumista asuttavaa henkilöä pidetään kuolleena ja ruumista kohdellaan ikään kuin varsinaisen henkilön hautaa: esimerkiksi etsivä Isidore Beaufortin kerrotaan vierailevan säännöllisesti isänsä luona, kertovan hänelle huolistaan ja tuovan hänelle kukkia. Hiljaiset ovat vaiettu yhteiskuntaluokka, joiden ihmisyyttä on viety. Silti Oublietten yhteiskunta ei toimisi ilman heidän tekemäänsä orjatyötä.

Yhteiskunnan suhtautuminen kuolemaan ja hiljaisuuteen on samanlainen kuin Jamesonin esimerkkinä käyttämä Joe Haldemanin tarina *Buying Time* (1989). Tarinassa nuorentamisteknologiaa hallitseva yhtiö veloittaa lääkityksestä ostajan kaiken omaisuuden. Tällöin henkilön on aina nuorentuessaan aloitettava puhtaalta pöydältä. Jameson pitää tätä pitkäikäisyyden käsittelytapaa luonteenomaisena. (Jameson, *Archaeologies* 340.) *Quantum Thiefissä* kuoleman funktio on samanlainen: ihmiset kuolevat heidän aikansa loppuessa, jolloin he ovat jo menettäneet kaiken. Hiljaisena vietetyn ajan jälkeen kansalaisen on aloitettava myös alusta. Tämä liike pitää myös Oublietten asukkaat vaihtuvina.

Yhtäläisyys Jamesonin esittämään kaavaan löytyy teoksen lopusta, jossa paljastuu, että Oublietten salainen hallitsija kontrolloi asukkaiden koko identiteettiä. Tällöin luokkajako perustuu kuolleiden ja hallitsijan välille. Kuolema ei tällöin ole vain allegoria luokkajolle, vaan sen aktiivinen aiheuttaja ja ylläpitäjä.

Yllä eritelty luokkajako vastaa Jamesonin ehdottamaa tieteiskirjallisuuden politiikan globaalia paradigmaa. Hän tarkoittaa tällä hyvinvointivaltioissa nytkin tapahtuvaa yhteiskuntaluokkien polarisaatiota eli keskiluokan pienenemistä. Teoksessa polarisaatio on viety huippuunsa, koska Oubliettessa yksi henkilö hallitsee lähes koko väestöä.

Oubliette on vankila

Quantum Thief on täynnä vankilavertauksia, ja jo nimi Oubliette viittaa vankityrmään. Teoksen lopussa vertauksesta tulee totta: Oublietten yksityisyys on harhaa, ja on olemassa joukko, jolla on pääsy joka ikisen kansalaisen tietokantaan. Rakenteeltaan Oubliette on panoptikon, Jeremy Benthamin (1748–1832) kehittämä vankilamalli, jossa vankeja voidaan valvoa salaisesti (Roth 33; Foucault 225–227): "The bottom line is, the Oubliette is not a place of forgetting. It's not a privacy heaven. It's a panopticon." (*QT* 261.) Teoksen yksityisyyteen ja yksityisomistukseen perustuva utopia onkin valheellinen ja mahdoton, ja paljastuksen myötä Oublietten koko yhteiskuntamalli kysenalaistuu ja muuttuu utopiasta antiutopiaksi.

"This was supposed to be a new Australia," he says. "A typical pre-Collapse idea: put criminals inside terraforming machines, get them to pay their debts to society. And we worked hard, believe me, ... all just to be human for a little while again. ... But then the Collapse happened, and the lunatics took over the asylum. We hacked the panopticon system. Turned it into exomemory. Used it to give the power to us." (*QT* 299)

Se, että Oubliette paljastuu historiallisesti vankilaksi, on ironinen naula teoksen aiemman utopiakuvauksen arkussa. Miten ihmisyydellä kiristämiseen perustuva vankila on voinut näyttää

uskottavalta ihannevaltiolta? Darko Suvinin mukaan utopiassa on aina ihmisryhmä, joka kärsii utopian oloista (383). Oublietessa kärsii koko väestö, joka on tietämättään vangittu täysvalvottuun kiertoon pakkotyön ja pikaisen ihmisyyden välillä.

Panoptikon-vertauksen myötä Oublietten yhteiskuntaa voi analysoida filosofi Michel Foucaultin (1926–1984) *Tarkkailla ja Rangaista* (1975) -teoksen ajatusten kautta. Foucault esittää, että panoptikonissa yksilöä valvovat instanssit erittelevät yksilöt binäärisesti ja asettavat heille tiukkoja toimintakaavoja (225). Oublietten historian kurinpitolaite jakoi vankinsa epäinhimillisiin hiljaisiin, jotka pystyivät pakkotyöllä lunastamaan itselleen hetkellisen oikeuden ihmisruumiiseen.

Kun vankilayhteys on näkyvässä, niin sitä voi soveltaa myös teoksen utopistisuuden muihin osiin. Kapitalistinen aikakauppa muistuttaa vankiloissa kehittyviä talouksia, joissa vangit vaihtavat keskenään palveluksia sekä kilpailevat siitä, ketkä joutuvat ikäviin työvuoroihin. Sopua ylläpitävät tzaddikit muistuttavat vankilajengien järjestyksenvalvoja, jotka pitävät muut vangit ruodussa. Heitä tukeva Zoku-yhteisö ovat vain laitoksen suurin liiga, jolla on yhteyksiä vankilan ulkopuolelle.

Valvonnan valta

Oublietten yhteiskunta nauhoittaa kaiken, mitä kansalaiset tekevät, mutta he hallitsevat näennäisesti itseään koskevaa tietoa:

This is how it works. The exomemory stores the data – all data – that the Oubliette gathers, the environment, senses, thoughts, everything. The gevulot keeps track of who can access what, in real time. ... You meet someone and agree what you can share, what they can know about you, what you can remember afterwards. (*QT* 108)

Fredric Jamesonin mukaan yksi antiutopioiden toistuvista teemoista on depersonaatio, yksilöllisyyden katoaminen, johon päädytään, jos utopia poistaa yksityisomistuksen mukana myös henkilön oikeuden itseensä (*Archaeologies* 191). Oublietten yksityisyysjärjestelmän puitteissa yksilöllisyyden menettäminen ei vaikuta kansalaisille todennäköiseltä uhalta, mutta asia muuttuu, kun Oubliettea tarkastellaan vankilana. Panoptikonissa vangit eristetään yksinäisiin valvottaviin instansseihin. Foucaultin mukaan valvonnan tulee olla jatkuvaa, näkyvää, mutta sellaista, ettei vanki tiedä milloin hän on valvonnan alla. Näin valta automatisoituu ja muuttuu samalla epäyksilölliseksi, jolloin alistussuhteen luomiseen ei vaadita pakkokeinoja. Siihen riittää vangin sisäinen vallankäyttö. Tällöin valta ei enää perustu tiettyyn henkilöön, vaan valvonnan harkittuun hajauttamiseen. (226–228.)

Oubliettelaiset depersonoi heidän gevulot-teknologiansa: he eristävät itsensä vapaaehtoisesti muista, jolloin he ovat yksilöitä vain omasta ja valvojan näkökulmasta. Kansalaiset ovat tietoisia jatkuvasta valvonnasta, mutta luulevat pystyvänsä hallitsemaan sitä. Näin he tukevat riippumatonta valtasuhdetta toimien samalla osana heitä eristävää koneistoa. Kuten panoptikonissa, yhteiskunnan valvoja voi pysytellä näkymättömissä ja laitos toimii ilman häntä.

Yksityisyys voi toimia teoksessa niin utopistisena kuin antiutopistisenakin teemana. Jos sitä pitää panoptikonin laitosjaotteluna, yksityisyys on depersonoiva keino hallita laitoksen vankeja. Ilman hallitsijaa se tekee Oublietesta yksityisyysparatiisin. Teoksen lopussa valvontakoneistoa hyväksikäyttävä hallitsija syöstään vallasta ja valta palautetaan kansalle.

Quantum Thief esittää Oublietten ensisijaisesti valheelle perustuvana antiutopiana, mutta lopullinen tulkinta jää subjektiiviseksi. Voiko vankilaksi suunniteltu järjestelmä olla toisen utopia? Onko panoptikon enää vankila, jos vanginvartijaa ei ole ja valvontakameroita hallitsevat vangit? Kun valvonnan välineet ovat kansalla, Oubliette toimii aiemmin esitellyn kapitalistisen utopian tavoin. Kollektiivisesta näkökulmasta järjestelmä on selvästi puutteellinen, mutta individualistisesti luokkajaon ja depersonifikaation ongelmat voi tulkita kilpailutalouden sekä yksilön oikeuksien ominaisuuksiksi. Mielestäni tämä on esimerkki postmodernin utopiagenren sekä

antiutopian subjektiivisuudesta. Teoksessa tapahtuva utopian ja antiutopian konflikti muistuttaa näiltä osin myös Krishan Kumarin tulkintaa antiutopian ja utopian välisestä riippuvaisuudesta (Kumar 99–100).

Lopuksi

Rajaniemen *Quantum Thief* esittelee kapitalistisen utopian, joka muistuttaa rakenteeltaan paljolti Fredric Jamesonin kapitalistista utopiateoriaa. Teoksessa on tehty kiinnostavia ratkaisuja Jamesonin esittämille ongelmille: oubliettelaiset ratkaisevat tylsyyden sekä kilpailun ongelmat sitomalla pitkäikäisyytensä yhteiskunnan valuuttaan.

Quantum Thiefin antiutopistisuus ei ole yhtä läpikotaista kuin voisi olettaa. Teoksen ensisijainen sidos antiutopiaan ja dystopiaan on yhteiskunnan valvonnan kuvaus ja vankilarinnastus, joka esittää Oublietten yksityisyyden kontrollin ja depersonaation välineenä. Teoksen muut antiutopistiset piirteet ovat tulkinnanvaraisia ja Rajaniemen kritiikki ilmenee lähinnä intertekstuaalisten viittausten kautta.

Teoksen utopistisuus jää lopulta subjektiivisen tulkinnan varaan: pitkää elämää tauottavan kuoleman voi nähdä kapitalistisen kilpailun edellyttäjänä tai antiutopistisena luokkajakona. Yksityisyyden taakse piiloutuminen voi suojella yksilöllisyyttä tai tukahduttaa sen. Vaikka Rajaniemi esittääkin Oublietten antiutopiana, lukijan ei tarvitse tulkita sitä sellaisena.

Lähteet

Edgar, Andrew and Peter Sedgwick. *Key Concepts in Cultural Theory*. New York: Routledge, 1999. Print.

Foucault, Michel. *Tarkkailla ja rangaista*. Trans. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava, 1975. Print.

Hosiaislouma, Yrjö. *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY, 2003. Print.

James, Edward. "Utopias and anti-utopias." *The Cambridge Companion to Science Fiction*. Ed. Edward James and Farah Mendlesohn. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 219–229. Print.

Jameson, Fredric. "Postmodernismi eli kulttuurin logiikka myöhäiskapitalismissa". *Moderni/Postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Ed. Jussi Kotkavirta and Esa Sironen. 1989. 2nd edition. Helsinki: Gummerus, 1984. Print.

Jameson, Fredric. *Archaeologies of the Future – The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London: Verso, 2005. Print.

Kumar, Krishan. *Utopia & Anti-utopia in Modern Times*. Oxford: Blackwell, 1987. Print.

Levitas, Ruth. *The Concept of Utopia*. Hertfordshire: Philip Allan, 1990. Print.

Rajaniemi, Hannu. *The Causal Angel*. London: Gollancz, 2014. Print.

Rajaniemi, Hannu. *The Fractal Prince*. London: Gollancz, 2012. Print.

Rajaniemi, Hannu. *Kvanttivaras*. Trans. Antti Autio. Helsinki: Gummerus, 2011. Print.

Rajaniemi, Hannu. *The Quantum Thief*. (= *QT*) London: Gollancz, 2010. Print.

Roth, Mitchel P. *Prisons and Prison systems: A Global Encyclopedia*. Greenwood Publishing Group, 2006. Web. 30. Nov. 2014.

Suvín, Darko. *Defined by a Hollow. Essays on Utopia, Science Fiction and Political Epistemology*. Bern: Peter Lang, 2010. Print.

Summary in English

Vanishing Utopia, Postmodern Utopia in *The Quantum Thief*

This article examines the futuristic society depicted in Hannu Rajaniemi's science fiction novel *The Quantum Thief* (2010). The theoretical viewpoint is mainly based on Fredric Jameson's and Darko Suvin's theories on political utopia and anti-utopia. The article is written in Finnish except for the quotations from *The Quantum Thief*, which have been preserved in the original English. The article also utilizes sequels *The Fractal Prince* (2012) and *The Causal Angel* (2014) to provide background to ideas discussed in the text.

The article studies the kind of utopia Rajaniemi has built and how the society reflects on the postmodern utopia of the late 20th century. Significant focus will be on *The Quantum Thief* as a capitalist utopia, where currency directly measures the worth and lifespan of the society's citizens. The article also examines the book's anti-utopian traits especially in regard to issues of surveillance and the prison metaphor built in the narrative.

The Quantum Thief fits the model of a capitalist utopia as presented by Fredric Jameson, and offers unique solutions to issues Jameson has identified: the otherwise immortal society uses time as currency with periods of 'death' spent in robotic slave bodies. The book represents the society as anti-utopian and compares its function to Michel Foucault's panopticon-prison. The article will question the book's point of view and claim that once the panopticon's power structure is removed, the society is more utopian than anti-utopian.